

PROVET I FILOSOFI 18.9.2017 BESKRIVNING AV GODA SVAR

Examensämnets censorsmöte har godkänt följande beskrivningar av goda svar.

Om filosofin och dess bedömning i grunderna för gymnasiets läroplan

Studentexamensnämnden har beslutat att studentexamensprovet från och med provtillfället hösten 2017 till och med provtillfället våren 2020 kan avläggas både enligt grunderna för gymnasiets läroplan 2003 och enligt grunderna för gymnasiets läroplan 2015. Filosofisektionen har haft som mål att utforma uppgifterna så att alla uppgifter i provet hösten 2017 kan besvaras utifrån båda grunderna för läroplanen.

Omarbetningen av grunderna för gymnasiets läroplan 2015 var huvudsakligen en uppdatering. Exempelvis antalet kurser i filosofi och kursernas innehåll förändrades inte väsentligt. I målen för filosofiundervisningen skedde en förändring. I de nya grunderna för läroplanen betonas den kognitiva förmågan mer än tidigare. I grunderna för läroplanen 2003 betonades däremot kunskap om grundläggande allmänbildande fakta om filosofins historia och dagens strömningar inom filosofin mer än i de nya grunderna för läroplanen. Detta föranleder vissa skillnader i bedömningen, men då bägge de ovan nämnda temana ingår i båda läroplansgrunderna handlar skillnaden närmast om betoning, och skillnaden inverkar främst på de högsta poängen. I berömliga svar och svar värda toppoäng betonas utifrån grunderna för gymnasiets läroplan 2003 (GLP2003) en djupgående kunskap om filosofins tradition. I grunderna för gymnasiets läroplan 2015 (GLP2015) betonas däremot eget följdriktigt och kreativt tänkande. I beskrivningen av goda svar, exempelvis i tabellen som finns till stöd för bedömningen i filosofi, har man strävat efter att beakta båda dessa kunskapsområden. Eftersom åtminstone censorerna inte är medvetna om enligt vilken läroplan den studerande har studerat är beskrivningarna av goda svar uppbyggda så att det är möjligt att producera lika goda svar utifrån studier enligt båda läroplansgrunderna.

Båda grunderna för läroplanen definierar i stora drag gymnasiefilosofin och utgångspunkterna för bedömningen på samma sätt: Det filosofiska tänkandet granskar rationellt och begreppsligt hela verkligheten och olika sätt att gestalta den. Bedömningen i filosofi fokuserar på den studerandes kognitiva förmåga samt på förmågan att behärska centrala begrepp och uttrycka filosofiskt tänkande.

Blooms taxonomi styr utarbetningen av uppgifterna i de digitala proven i realämnena

I kravnivåerna för uppgifterna i de digitala proven i realämnena beaktas Blooms taxonomi för de kognitiva inlärningsmålen samt den variant av taxonomin som Anderson och Krathwohl utvecklat. I dessa taxonomier bedöms den kognitiva process uppgiften kräver på en hierarkisk skala i sex steg: vetande/erinring, förståelse, tillämpning, analys, bedömning och skapande/syntes. De två högsta nivåerna står i omvänd ordning i de två taxonomierna.

Studentexamensnämnden har grupperat kravnivåerna i fyra olika klasser. De nivåer som är förknippade med vetande och förståelse är fördelade på två klasser enligt slutna (A) och öppna (B) uppgiftstyper. Flervalsuppgifter hör exempelvis till klass A och definieringsuppgifter till klass B. De mer krävande nivåerna är också grupperade i två klasser, C och D. Uppgifterna på nivå D kan inkludera ett kreativt element som gör svaret mer krävande i och med att det förutsätter förmågan att tillämpa, utveckla eller modifiera de kunskaper som definieras i grunderna för gymnasiet läroplan, även på områden som inte har behandlats i gymnasiet. Alternativt kan uppgifterna på nivå D ta upp särskilt omfattande och mångsidiga material, eller möjliga nya typer av material, och kombinationer av dessa.

Bedömning av svaren i studentexamensprovet i filosofi

Filosofi innebär allmänt, abstrakt tänkande. Därför kan det vara en mycket krävande uppgift bara att förstå själva saken. Av denna orsak bör de ovan nämnda klassificeringarna enligt Blooms taxonomi inte ses som schematiskt hierarkiska i bedömningen i filosofi. De kunskapsmässiga färdigheternas olika dimensioner är nästan undantagslöst överlappande inom filosofin även om de uppgiftsdelar som kräver definition, beskrivning och förklaring i regel är snävare än de som kräver analys, diskussion och utvärdering.

Filosofiskt tänkande kan i allmänhet gestaltas som en serie öppna frågor och svar givna på dem. Därför bedöms i provet i filosofi dels examinandens förmåga att gestalta filosofiska frågor, dels hans förmåga att förstå och utvärdera svar på frågorna. Om examinanden i en uppgift ombeds utvärdera något filosofiskt påstående är det en väsentlig del av svaret att granska vilken fråga påståendet besvarar. Efter att korrekt ha gestaltat den bakomliggande filosofiska frågan har examinanden en klar utgångspunkt för att utvärdera grunderna för påståendet och visa på möjliga alternativa svar på frågan.

Det filosofiska tänkande som bedöms i studentexamensprovet kommuniceras språkligt. Därför bör man i bedömningen även fästa uppmärksamhet vid hur tänkandet presenteras. Presentationen bedöms på många olika plan, från textens litterära verkningsfullhet till styckeindelningen. Provet är emellertid inte ett prov i modersmålet, och en god skriftlig framställning är ett kännetecken på ett bra svar i filosofi endast i den mån den uttrycker gott filosofiskt tänkande. Ett bra svar i filosofi är genomtänkt. Detta innebär ofta flera olika drag hos svaret. De viktigaste är att svaret är träffande, enhetligt och övertygande.

Kärnan i ett bra svar är att det är träffande, det vill säga relevant. Goda kunskaper och god förståelse samt en träffande argumentation ger inte upphov ens till ett godkänt svar om de inte svarar på frågan. Därför är den viktigaste av de uppräknade dimensionerna att svaret är träffande. Ett drag hos ett träffande svar är att det är klart. I filosofiskt tänkande måste man kunna formulera frågor och svar tydligt.

Svarets enhetlighet har att göra med svarets struktur. Strukturen har i filosofi traditionellt bedömts med den så kallade SOLO-modellen (Structure of the Observed Learning Outcome). Dess roll i bedömningen av filosofi har precisrats genom att den har fokuserats på svarens enhetlighet och genom att lyfta fram att svaret ska vara träffande och övertygande som bedömningskriterier vid sidan av enhetligheten. Examinandens förmåga att begreppsligt strukturera problem och lösningar samt identifiera och utvärdera motiveringar syns i form av ett följdriktigt och flerdimensionellt svar utan motsägelser.

Att svaret är övertygande innebär inom filosofin framför allt att argumentationen är av hög kvalitet. I argumentationens kärna finns filosofiskt godtagbara utgångspunkter samt tillräckliga kopplingar mellan påståenden och motiveringar.

Ett gott filosofiskt tänkande syns i att examinanden har kunskap om begrepp och teorier och behärskar det fenomenkomplex som behandlas. Utöver detta inverkar hur träffande, enhetligt och övertygande svaret är. Liksom i fråga om de kunskapsmässiga färdigheterna är också de övriga dimensionerna av bedömningen i filosofi nästan undantagslöst överlappande så länge svaret uppfyller minimikravet på relevans, det vill säga träffar frågeställningen. Ett svar kan vara bra med tanke på de kunskapsmässiga färdigheterna, men presentationen av tankegångarna kan vara svag, eller tvärtom. Dimensionerna är emellertid inte helt oavhängiga av varandra eftersom presentationen, användningen av begrepp och kunskapen om fenomenkomplexet är förknippade med varandra.

På grund av den natur uppgifterna i filosofi har är aspekter som visar på mognad särskilt viktiga i svaret. Studentexamensnämnden har i sina föreskrifter för de digitala proven i realämnen gett anvisningar för bedömningen av mognad i svaren (https://www.ylioppilas.tutkinto.fi/images/tiedostot/reaaliaineiden_digitaalisten_kokeiden_maaraykset_2017_sv.pdf). Det är värt att notera att behandlingen av oväsentliga synpunkter i svaren sänker svarets värde enligt föreskriften.

Tabellen nedan kan vara till hjälp vid bedömningen då det gäller hur träffande, enhetligt och övertygande svaret är. Dessa kriterier i kombination med de innehållsmässiga kriterierna bildar tillsammans en helhetsbedömning som uttrycks med det poängtal som ges för deluppgiften.

Dimension i bedömningen	/Poängtal 0	25 %	50 %	75 %	100 %
Träffande	Svaret svarar inte alls på uppgiften; uppgiften har väsentligt missuppfattats.	Svaret har vissa kopplingar till frågans område, men det är oklart, förvirrat eller träffar inte saken.	Svaret på uppgiften håller sig till frågan.	Svaret visar på en klar förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar de mest väsentliga aspekterna.	Svaret visar på en utmärkt förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar ingående de relevanta aspekterna och endast dem.
Enhetligt (Solo)	Svaret är splittrat och oredigt.	Svaret tar upp en klart relevant aspekt. I övrigt är elementen i svaret slumpmässigt valda eller orediga.	Svaret tar upp flera relevanta aspekter, men de har inte sammanställts i en helhet. Svaret är ofta katalogartat.	De synpunkter som uppgiften berör har kopplats till varandra på ett följdriktigt och mångsidigt sätt. Resultatet är en koherent helhet som besvarar frågan.	I svaret har de för uppgiften relevanta materialelementen ställts i relation till varandra. Begrepp och motiveringar bildar en konsekvent helhet som besvarar frågorna i uppgiften och vid behov beaktar även alternativa infallsvinklar.
Övertygande	Svaret saknar motiveringar eller motiveringarna saknar koppling till de framlagda påståendena.	De motiveringar som ges i svaret anknyter på något sätt till påståendena, men kopplingen mellan dem förblir oklar.	Svaret har motiverats med förnuftiga utgångspunkter och det finns en klar koppling mellan motiveringar och slutsatser.	I svaret diskuteras de flesta relevanta motiveringarna. De har problematiserats och analyserats på ett förnuftigt sätt och argumenten har konstruerats korrekt.	Problematiseringen och analysen av de relevanta motiveringarna är träffande och visar på ett insiktsfullt eget tänkande eller en ingående kunskap om traditionen.

Nya poängtal för det digitala studentexamensprovet i filosofi

Provet i filosofi omfattar nio uppgifter av vilka examinanden ska besvara fem. Provet består av två delar. Del I omfattar sex uppgifter på nivå A, B och C. Var och en av dessa uppgifter ger 0–20 poäng. Del II omfattar tre uppgifter på nivå D, som var och en ger 0–30 poäng. Examinanden kan besvara 3 till 5 uppgifter i del I och 0 till 2 uppgifter i del II. Examinanden kan inte nå det maximala poängtalet i provet (120) utan att besvara två uppgifter ur del II.

I anvisningarna för poängsättning i de tidigare beskrivningarna av goda svar för filosofi nämns två separata fästpunkter för bedömningen. De har varit ett "gott svar" med vilket avsågs ett svar värt 3/6 poäng, det vill säga 50 procent av det maximala poängtalet, och ett "berömligt svar", med vilket avsågs ett svar värt 5/6 poäng eller drygt 80 procent av det maximala poängtalet. I uppgiftsdelar värda 6 poäng tillämpas fortfarande samma skala, även om den andel som 6 poäng utgör av det maximala poängtalet för hela provet har minskat till ungefär en tredjedel jämfört med proven i pappersform. För uppgiftsdelar vars maximala poängtal är mindre än 6 ges i allmänhet bara en bedömningspunkt för cirka 50 procent av poängen. Då det maximala poängtalet stiger underlättas bedömningen av flera på förhand fastslagna bedömningspunkter. Om poängtalet för en uppgift eller deluppgift är 8 eller mera används tre bedömningspunkter: 25–30 procent, 50–60 procent och 75–80 procent. Om en uppgift eller en deluppgift ger mer än 10 poäng ges också en karakterisering av toppoängen. Syftet med denna är att lyfta fram aspekter som gör det enklare att placera svaret inom det högsta poängintervallet (75–100 procent).

Uppgiftsspecifika poänganvisningar

Eftersom provet i filosofi bedömer examinandernas egna filosofiska tänkande kan svaren öppna sig i många olika riktningar i nästan alla uppgifter. Därför är beskrivningarna av goda svar aldrig mer än riktgivande. Av samma orsak presenterar beskrivningarna av goda svar på ett omfattande sätt olika filosofiska synpunkter som berör uppgiften, även sådana som inte ingår i gymnasiekurserna. Målet är att ge lärarna som bedömer svaren ytterligare tips om vilka typer av filosofiska resonemang som på goda grunder kan ingå i svaren. Vilka saker som ingår i gymnasiekurserna och som examinanderna förutsätts ha kunskap om anges i samband med anvisningarna för poängsättning. I dessa delar har de ovan nämnda dimensionerna – att svaret ska vara träffande, enhetligt och övertygande – beaktats endast mycket knapphändigt. I de flesta fall är det dock motiverat att i bedömningen av varje del av provet granska såväl de kunskapsmässiga dimensionerna som dimensionerna i tabellen ovan.

Uppgiftsdelarna är fördelade på två klasser. Om en uppgiftsdel ger 10 poäng eller mera bedöms den som ett fullvärdigt essäsvaret och de ovan nämnda dimensionerna – träffande, enhetligt och övertygande – ska tillämpas på ett genomgripande sätt. Om en uppgiftsdel ger mindre än 10 poäng utgör svaret inte nödvändigtvis en fullvärdig essä. Då kan också kortare svar, där det inte spelar en så viktig roll att texten är enhetlig eller argumenten övertygande, ge utmärkta poäng. I sådana fall är det ofta väsentligt att hålla sig till saken. Därför begränsas antalet tecken i svar på deluppgifter värda mindre än 10 poäng. Begränsningen gäller maximiantal tecken. Om det angivna antalet tecken underskrids sänks poängantalet inte, så länge sakinnehållet är tillräckligt. Om maximiantalet tecken väsentligen överskrids sänker detta poängantalet. I uppgifter där antalet tecken är begränsat kan maximalt 2 poäng dras av om maximiantalet tecken väsentligt överskrids. Om antalet tecken överskrids med 25–50 procent är avdraget 1 poäng, och om antalet överskrids med mer än 50 procent är avdraget 2 poäng. Avdraget kan emellertid inte vara större än 50 procent av det maximala poängtalet för uppgiftsdelens. Utöver detta görs naturligtvis ytterligare avdrag om svaret inte håller sig till saken.

Poängen för uppgifter som består av flera delar fastställs separat för varje deluppgift, om inte annat anges i uppgiften. I vissa fall kan en poängsättningsdel, exempelvis i uppgift 1 i provet i filosofi hösten 2017, omfatta flera relativt självständiga moment, i exempelfallet fem olika kriterier för vetenskapen. I sådana fall kan uppgiften bedömas så att varje självständigt moment bedöms för sig, i vilket fall de enskilda momenten inte nödvändigtvis behöver bedömas som essäer. Om examinanden å andra sidan – exempelvis i syfte att göra jämförelser – behandlar de olika momenten tillsammans, kan uppgiftsdelen som helhet bilda en hel essä. I sådana fall ska de faktorer som gäller bedömningen av essäer i tabellen ovan, dvs. att svaret är enhetligt och övertygande, inverka på bedömningen. Kravnivån för bedömningen av uppgiften beror emellertid inte på vilket sätt examinanden har valt för att besvara uppgiften. I praktiken kräver det högsta poängtalet förknippat med varje självständigt moment någon aspekt som kopplar det till svaret som helhet, och dessa poäng motsvarar enhetligheten och den övertygande karaktären hos ett svar skrivet i essäform.

Del I

1. Kriterier för vetenskapen (20 p.)

I grunderna för läroplanen 2003 (GLP2003) ansluter sig uppgiften till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI3) och dess innehåll "den vetenskapliga forskningens natur och metodiska grundbegrepp". Innehållet om vetenskap i den fördjupande kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (FI4) i grunderna för läroplanen 2015 (GLP2015) är något mer krävande: "den vetenskapliga forskningens natur och metoder". Detta beror på att uppgiften enligt GLP2015 i första hand ansluter sig till kursen Introduktion i filosofisk tänkande (FI1) och dess innehåll "skillnaden mellan [...] vardagskunskap och vetenskaplig kunskap samt vetenskap och pseudovetenskap".

Frågan om hur man skiljer på vetenskap och pseudovetenskap, det så kallade demarkationsproblemet, är ett genuint filosofiska problem, även om det i många enskilda fall är klart varför en viss teori inte kan anses vetenskaplig. Olika förslag till kriterier för att skilja vetenskap från pseudovetenskap har förts fram. Man bör observera att en teoris sanningshalt inte kan ställas som ett kriterium för vetenskap, eftersom sanningen kan vara utom räckhåll för vetenskapen, och det vetenskapliga samfundet inte nödvändigtvis har tillförlitliga medel för att skilja sanna teorier från falska. Därför måste man som kriterier för vetenskap ställa krav på hur de vetenskapliga teorierna produceras. Kriterierna gäller därmed forskningens metoder och det vetenskapliga samfundets verksamhet. I uppgiften antas att samma kriterier gäller alla vetenskapsgrenar. Detta antagande skulle naturligtvis kräva motiveringar, men man kan tänka sig att exempelvis självkorrigering och vetenskapens därav följande kumulativa natur innebär olika saker inom olika vetenskapsgrenar. Svaret kan också kritisera detta antagande ur olika synvinklar.

a)

Att vetenskapen är organiserad innebär att man inom forskningen konsekvent använder den vetenskapliga metoden, beaktar forskningsfenomenet på ett övergripande sätt och försöker formulera allmängiltiga teorier. Inom forskningen försöker man koppla ny kunskap till tidigare kunskap. Detta sker genom att man sätter sig in i befintlig kunskap och främjar vetandet genom att bygga vidare på den. För att parafrasera Isaac Newtons (1643–1727) berömda ord kan man säga att dagens vetenskap ser längre än tidigare eftersom tidigare vetenskapsmän utgör en jätte på vars axlar man står.

b)

Karakteristiskt för den vetenskapliga metoden är principen om kontinuerlig kritisk prövning. Med att vetenskapen är kritisk avses att såväl forskningsresultaten som forskningens metoder fortlöpande utsätts för prövning och utvärdering av det vetenskapliga samfundet. Det innebär inte negativ kritik utan kontinuerlig testning, kontroll och utvärdering. Karl Popper (1902–1994) har framlagt att denna kritik och testning kräver att hypoteser och teorier i princip måste vara falsifierbara.

c)

Vetenskapens oberoende beskrivs ofta med termen autonomi. Det innebär att forskningens frågeställningar, metoder och resultat inte styrs av förväntningar eller krav som riktas mot den från kretsar utanför det vetenskapliga samfundet. I ideala fall eftersträvas kunskap bara för kunskapens skull. Staten, kyrkan, affärslivet eller någon annan aktör utanför vetenskapen kan inte bestämma över den vetenskapliga verksamheten. I praktiken är det vetenskapliga samfundet ändå beroende av offentlig och privat finansiering som styr forskningens tyngdpunkter. Indirekt kan detta påverka vilken typ av frågor forskarna ställer upp för sin forskning.

d)

Offentlighet innebär att forskningsresultaten publiceras på ett vetenskapligt godtagbart sätt. I praktiken innebär det publikation i vetenskapliga tidskrifter eller i böcker som accepteras som vetenskapliga. Innan de publiceras genomgår sådana texter en referee granskning, det vill säga de granskas av andra sakkunniga forskare. Öppen publicering gör det möjligt för vem som helst inom det vetenskapliga samfundet att kritisera forskningen. En annan poäng är att forskningens resultat är mänsklighetens gemensamma egendom. På detta sätt skiljer sig den vetenskapliga forskningen från forskning som bedrivs exempelvis av statens försvarsmakt eller privata företag, vars resultat inte publiceras.

e)

I äldre vetenskapsfilosofi har man i allmänhet ofta talat om objektivitet i stället för tillförlitlighet. Det innebär att forskningsresultaten inte får vara avhängiga av forskarens observationer eller åsikter. Särskilt inom naturvetenskaperna har detta varit förknippat med tanken att någon annan forskare i princip ska kunna upprepa experiment kring något fenomen. Inom astronomin och geografin, samt mer allmänt taget inom de humanistiska vetenskaperna och samhällsvetenskaperna, undersöker man emellertid ofta unika skeenden som inte kan upprepas. Särskilt då man forskar i intrinsikalt meningsfull mänsklig verksamhet är det inte heller alltid möjligt för objektet att vara oberoende av forskarens observationer och åsikter. Därför har objektiviteten under detta årtusende ofta ersatts med en bredare tillförlitlighet. Det innebär att forskaren eller det vetenskapliga samfundet inte snedvrider forskningsprocessen eller dess resultat. Eftersom forskningen kan utvärderas enligt allmängiltiga kriterier är vetenskapen oberoende av den som presenterar den. Detta förutsätter att den metod som används för forskningen är dels systematisk, dels genomskinlig på så sätt att man kan se hur forskningsresultaten har nåtts utifrån de givna utgångspunkterna. Tillförlitlighet handlar alltså om att resultaten inte bygger på slumpen eller på förutfattade meningar.

f)

Självkorrigering innebär att den vetenskapliga forskningen på lång sikt förväntas korrigerar fel i tidigare teorier. Ofta talar man om att vetenskapen framskrider. Alla de ovan nämnda principerna stöder självkorrigeringen. En annan tanke är falsifierbarheten som nämns i moment b: vetenskapliga teorier till sin natur är sådana att man kan slå fast vilka resultat som skulle visa att teorierna är felaktiga. Pseudovetenskapliga teorier är ofta så vagt formulerade att inga observationer eller slutledningar kan kullkasta dem. Därmed är de immuna mot kritik. Därför är pseudovetenskapen inte självkorrigande.

Poängsättning

I princip kan examinanden få 0–4 poäng för varje kriterium hen har valt. Examinanden kan förklara ett kriterium genom att ge exempel från någon vetenskapsgren. Hen kan också göra iakttagelser om hur kriterierna fungerar inom olika vetenskapsgrenar. För fulla poäng för respektive moment krävs emellertid att den förklaring examinanden ger är generaliserbar, och att examinanden visar att hen själv har förstått den. Kriterierna är inte helt och hållet oberoende av varandra, så utvärderingen måste göras som en helhet, och poängen för de olika momenten a–f kan på välmotiverad grund förskjutas mellan de olika punkterna.

Svaret bedöms med en enda poängsumma, men det är nyttigt om läraren specificerar poängen i fem delmoment, så som beskrivs ovan (0–4 p. för respektive kriterium). Detta går enklast att göra genom att färgmarkera och poängsätta någon del av varje 0–4 poängs moment i svaret. Uppgiften struktureras rätt naturligt i fem rätt snäva delsvar. Därmed är också ett katalogartat svar fullt godtagbart. I ett sådant fall finns det inte orsak att bedöma svaret som en essä. Det är också godtagbart att examinanden besvarar uppgiften med en omfattande essä, varvid alla de dimensioner som nämns i tabellen ovan ska beaktas i poängsättningen.

2. Dygder (20 p.)

I GLP2003 ansluter sig uppgiften till kursen Filosofisk etik (FI2) och dess innehåll ”grunderna för den klassiska dygdetiken”. I GLP2015 ansluter sig uppgiften till kursen Etik (FI2) och dess innehåll ”moral samt normativ och tillämplig etik i moralfrågor; grunderna i dygd-, konsekvens-, kontrakts-, rättighets- och pliktetik”. Det naturligaste sättet att närma sig uppgiften är att granska den klassiska dygdetikens uppfattning om dygderna, men svaret kan också bygga på andra uppfattningar om dygderna. Nedan presenteras några observationer om definitionen av dygder samt ett flertal möjliga exempel.

I Platons *Staten* definieras de så kallade kardinaldygderna: vishet, mod, rättrådighet och måttfullhet, av vilka den sista även har kallats behärskning eller förståndighet. Även om dessa fyra har innehaft en särställning är listan inte alltid densamma ens hos Platon. Ibland lade han exempelvis till gudfruktighet. Platon accepterade inte den traditionella homeriska uppfattningen om dygderna, enligt vilken dygden är beroende av en persons sociala ställning eller härkomst. För Platon kräver dygderna egen ansträngning. Platon ger ingen definition av dygderna, men gemensamt för dem är att de förutsätter en rationell och övergripande förståelse av det goda. Detta kan ses som en form av allmän karakterisering av dygden. Eftersom den kunskapsmässiga förståelse av det goda som dygden förutsätter är ett ideal är det få dödliga, om någon alls, som kan sägas vara perfekt dygdiga. De klassiska diskussionerna som följde Platon delade detta antagande. Inom den filosofiska traditionen ansågs Sokrates förkroppsliga dygderna, nästan på samma sätt som Jesus i den kristna traditionen.

Liksom Platon ansåg Aristoteles att alla dygder är förvärvade egenskaper. Enligt Aristoteles blir en människa dygdig genom att utföra dygdiga handlingar. Att en person utför enskilda dygdiga handlingar visar inte nödvändigtvis att hen är dygdig. Dygd förutsätter att personen i fråga utför sina dygdiga handlingar utifrån sitt eget välövägda val. Detta förutsätter att personen förstår vad som är gott och har förmågan att utifrån denna förståelse konsekvent agera i varje enskild situation. En person med svag karaktär vet vad som är rätt men lyckas inte handla konsekvent, eftersom sensuella begär kan få hen i sin makt. Aristoteles gjorde skillnad på å ena sidan karaktärsdygder, som måttfullhet och mod, å andra sidan intellektuella dygder. Till de intellektuella dygderna räknade han dels vishet, som har att göra med att förstå teoretiska sanningar, dels praktiskt förnuft som hjälper människan att handla rätt. Det krävs enligt Aristoteles mycket träning, god uppfostran och även andra resurser för att förvärva dygder, eftersom det i fattigdom eller utan dygdiga vänner är omöjligt eller åtminstone mycket svårt att tillägna sig dygderna och handla enligt dem.

Den kändaste av den hellenistiska periodens dygduppfattningar är den stoiska dygdteorin där dygden identifieras med en fullkomning av människans rationella natur. Stoikerna betonade att de olika dygderna bildar en helhet, så att de enskilda dygderna bara utgör olika sätt att handla enligt förnuftet. Stoikernas påstående att träning och utövande av dygderna och därmed lycka inte är beroende av yttre omständigheter väckte kritik redan under antiken. En fysiskt sjuk, fattig eller ensam person kunde alltså vara lycklig, så länge hen är dygdig. Epikuréerna förefaller ha delat stoikernas uppfattning om dygderna som förnuftsensliga handlingsmönster. Deras särdrag var att de kopplade samman dygdigt handlande med njutning, det vill säga frånvaron av smärta, som målet för livet.

Inom den kristna traditionen hänvisar man till tro, hopp och kärlek som andliga eller himmelska dygder, som kopplas till de traditionella dygderna. I den kristna traditionen är dygdigt handlande i enlighet med Guds vilja. Vid sidan av kardinaldygderna och de andliga dygderna uppstod under medeltiden en annan lista på sju dygder, som är kända som motsatserna till de sju dödssynderna. Av dem finns bara måttfullhet (lat. *temperantia*) som sådan på den äldre listan. Å andra sidan hörde kyskhet (sexuell återhållsamhet, lat. *castitas*) under antiken till måttfullhetens område. Barmhärtighet (lat. *caritas*) ligger i sin gudomliga form nära den tredje av de andliga dygderna. Ödmjukhet (lat. *humilitas*) och tålamod eller blidhet (lat. *patientia*) är kristna dygder som exempelvis under antiken inte sågs som dygder. Under nya tiden har dygderna välvilja (lat. *benevolentia*) och flit (lat. *diligentia*) spelat en stor roll – även bland tänkare inom andra traditioner än den kristna. Definierade som egenskaper som är motsatser till synderna har dessa sju dygder inte längre sin grund i förståndet och en känsla för situationen, som hos Platon och Aristoteles, utan de kan också vara automatiska färdigheter och benägenheter för att handla.

I offentligheten idag torde dygderna främst lyftas fram i samband med den så kallade positiva psykologin. Representanter för denna inriktning talar om till och med hundratals olika dygder. Bland annat humor och tolerans är nykomlingar i sammanhanget. Dygder som ofta nämns i diskussionen i Finland är ärlighet och ihärdighet. I definitionen av dygderna stöder man sig i allmänhet på den filosofiska traditionen, särskilt på Aristoteles.

2.1.

Svaret på delfråga 2.1. är kortfattat och behöver inte bedömas som en essä.

I ett svar värt 2 poäng formulerar examinanden någon form av definition av dygd, och presenterar minst ett exempel på en dygd som passar definitionen.

Ett tilläggs-poäng ges för två träffande exempel. Fulla poäng nås med en förtjänstfull definition och två träffande exempel. Det vanligaste sättet att nå fulla poäng är att koppla definitionen och exemplen till den filosofiska traditionen, men det är inte ett krav.

2.2.

Det tidsmässiga perspektivet i uppgiften kan tolkas på många olika sätt. Det vanligaste torde vara att granska nutiden i breda drag och jämföra den med antiken eller med något annat tidigare skede i det kristna tänkandet kring dygder. Det är emellertid alldeles möjligt – om än utmanande – att t.ex. framföra att klimatförändringen har lett till att dygderna på 2000-talet avviker redan från situationen i slutet av 1900-talet. I vilket fall som helst ska examinanden beskriva viktiga dygder vid de tidpunkter hen har valt. Examinanden kan exempelvis nämna de klassiska dygderna rättvisa, vishet, mod och måttfullhet. Uppgiften kan besvaras på flera olika motiverade sätt, beroende på vilka dygder examinanden anser viktiga.

Ett möjligt svar är att påstå att de viktigaste dygderna på ett allmänt plan är de samma som förr, men att den tolkning de ges kan ha ändrats. Uppfattningen om rättvisa under antiken förutsatte exempelvis inte att könen behandlas jämlikt, men idag ses det som en självklarhet i de flesta västliga demokratier. Man kan också hävda att dygderna på ett allmänt plan är de samma, men att uppfattningen om människans natur och om livets mål, som ligger bakom dygderna, kan ha förändrats. Man kan exempelvis påstå att det inte finns någon för alla människor gemensam mänsklig natur som ett dygdigt handlande uttrycker, så som antikens tänkare antog. Vidare kan man framföra att man inte behöver anta att alla människor har samma mål i sina liv.

Om examinanden argumenterar för att de viktigaste dygderna är oförändrade ska hen motivera sin ståndpunkt omsorgsfullt, till exempel genom att beakta de motsatta synpunkter som framlagts ovan. Om examinanden argumenterar för att dygderna har förändrats ska hen motivera varför de nya dygderna är viktigast. Om examinanden exempelvis inte anser de klassiska dygderna vara viktiga, är det bra om hen motiverar detta. Svaret på delfråga 2.2. är rätt kortfattat och det behöver inte bedömas som en essä, även om också ett kortare svar på ett naturligt sätt bildar en essä då det handlar om en diskussion.

I ett svar värt 3 poäng karakteriserar examinanden kort de dygder hen anser vara viktiga, och ger någon träffande motivering till att de viktigaste dygderna är de samma idag som förr, eller att de inte är det.

I ett svar värt 5 poäng avgränsar examinanden på ett meningsfullt sätt två olika tidpunkter för granskningen av dygderna och motiverar på ett följdriktigt och filosofiskt sätt sin åsikt om skillnader och likheter mellan de viktigaste dygderna.

2.3.

Det naturligaste sättet att besvara uppgiften är att granska någon uppfattning om relationen mellan dygderna och målet med livet, som har framlagts inom den klassiska dygdetiken. Även andra motiverade infallsvinklar är möjliga. I ett bra svar ges någon form av beskrivning av vad målet med livet är.

I den klassiska dygdetiken är målet med livet *eudaimonia*, som kan översättas till svenska med ordet lycka. Välbefinnande och blomstring är andra möjliga översättningar. Olika filosofiska skolor har uppfattat *eudaimonia* på olika sätt. Gemensamt för dem alla var att *eudaimonia* sågs som en verksamhet eller ett tillstånd där den mänskliga naturen uppnår sin fulländning. Därigenom ansågs *eudaimonia* förutsätta rationellt handlande, som uppträder som handlande i enlighet med de olika dygderna. Stoikerna till och med likställde lycka med sådant handlande, medan exempelvis peripatetikerna framhävde att lycka även kräver yttre goda ting, såsom god härkomst, hälsa, förmögenhet och goda vänner, eftersom det är mycket svårt att handla dygdigt utan dem. Enligt peripatetikerna är emellertid dygdigt handlande ett mål i sig, och definierar därigenom lyckan. Vidare ansåg alla filosofiskolor att *eudaimonia* uppträder tillsammans med njutning, eller åtminstone i frånvaro av smärta. Epikuréerna till och med likställde *eudaimonia* med frånvaro av smärta i livet. Olika filosofiskolor förstod den mänskliga naturen på olika sätt, liksom målet med livet och dygdernas roll i att uppnå det.

I den positiva psykologin och i flera andra nyare betraktelsesätt som betonar dygderna har man i allmänhet omfattat antikens filosofis tanke om lycka eller blomstring som målet med livet. Inom kristendomen är målet med livet (religiös) frälsning. Många kristna dygder kan emellertid också kopplas till kärleken till nästan som livets jordiska mål. Svaret på delfråga 2.3. är en essä och alla de dimensioner som nämns i tabellen ovan ska beaktas i bedömningen av deluppgiften.

I ett svar värt 3 poäng kan examinanden ge någon följdriktig förklaring av relationen mellan dygderna och målet med livet. Förklaringen inkluderar åtminstone en implicit beskrivning av målet med livet.

I ett svar värt 5 poäng kan examinanden ge en följdriktig förklaring av relationen mellan dygderna och målet med livet samt en beskrivning av målet med livet. Det faller sig naturligt att koppla svaret till den filosofiska traditionen, men detta är inte ett krav. Svaret ska visa en klar koppling mellan dygderna och målet med livet, men dygderna behöver inte bilda någon följdriktig helhet i relation till målet med livet.

Ett svar värt 8 poäng når examinanden naturligast genom att koppla svaret till den filosofiska traditionen. Examinanden kan då granska de gemensamma dragen hos antikens alla filosofiskolor, eller begränsa sin granskning till en enskild skolas eller filosofis ståndpunkter. Vid sidan av antiken kan man naturligtvis också behandla annat tänkande kring dygden. Det är inte ett krav att svaret kopplas till den filosofiska traditionen, om behandlingen i övrigt är filosofiskt förtjänstfull. I detta fall ska analysen dessutom inkludera en följdriktig beskrivning såväl av målet med livet som av dess relation (antingen här eller i delfråga 2.2.) till någon form av följdriktigt presenterad helhet av dygder (eller en analys av dygdernas olika roller i denna relation).

3. Metafysikdiskussion mellan gymnasieelever (20 p.)

I GLP2003 ansluter sig uppgiften till kursen Introduktion till filosofiskt tänkande (FI1) och dess innehåll "filosofiska grundtankar om verklighetens natur: förhållandet mellan ande och materia" samt till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI3) och särskilt dess innehåll "metafysikens centrala frågor och grundbegrepp". Vidare har den kopplingar till inlärningsmålet enligt vilket examinandena ska kunna bedöma hurdana bilder av verklighetens grundläggande väsen som uppstår i filosofin och i vetenskapen. I GLP2015 ansluter sig uppgiften till kursen introduktion i filosofiskt tänkande (FI1) och dess innehåll "centrala filosofiska grundfrågor och distinktioner: ande och materia" samt till kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (FI4) och dess innehåll "metafysikens centrala frågor och begrepp" och "existentiella frågor".

3.1.

Substans är det varandes grundenheter, som allt annat bygger på. Rätt svar, som visar att examinandena har förstått saken, ger två poäng. Utom genom en precis formulering kan examinandena visa sin kunskap genom någon preciserande tilläggsanmärkning. Examinandena kan exempelvis påpeka att substanser kan vara materiella eller andliga eller både och, eller att substanserna är bärare av egenskaper, det vill säga accidenser.

3.2.

Tim är materialist, Enne är dualist, Niki är idealist. För varje korrekt svar ges ett poäng.

3.3.

Alla deltagare i diskussionen hänvisar till en vetenskap som förmedlas genom läroämnena i gymnasiet, Tim till biologin, Niki till matematiken och Enne till psykologin. Tim hänvisar till sinnesintrycken och därmed till den empiriska kunskapsteorin. Nikis åberopande av att man inte alls kan behandla saker om man inte har begrepp för dem representerar en rationalistisk kunskapsteori. Enne kan kanske å sin sida sägas åberopa allmänna uppfattningar.

Svaret på delfråga 3.3. är rätt kortfattat och det behöver inte bedömas som en essä, även om också ett kortare svar på ett naturligt sätt bildar en essä då det handlar om en förklaring. Förklaringen av respektive kunskapsteoretiskt argument kan ge två poäng, och ett tilläggs-poäng kan ges för klarhet och precision i behandlingen.

3.4.

I Ennes argumentation syns dualismens attraktionskraft i relation till hur vi i dagens vardagsliv upplever och strukturerar vår värld. Genom att överge tesen om såväl andliga som materiella substansers existens kunde visserligen en anhängare av emergent eller historisk materialism (eller lika väl en hegeliansk idealist) godkänna liknande argument. Tims argumentation stöder sig på empirismen och naturvetenskapens segertåg, och torde representera huvudströmningen i dagens filosofi. Nikis argument som betonar begreppslighet och tanke saknar emellertid inte heller styrka, eftersom det är motiverat att tänka att vi alltid möter verkligheten färdigt strukturerad.

De framlagda argumenten fungerar åtminstone i någon mån som kritik av de övrigas ståndpunkter. Utöver dem är det värt att notera den kraftiga filosofiska kritik som riktats mot dualismen, och som inte nämns i diskussionen. Enligt den är det mycket svårt att förklara interaktionen mellan två helt olika substanser.

I sin egen ståndpunkt kan examinanden naturligtvis välja att stöda vilket alternativ som helst. Om examinanden inte redogör för sin egen ståndpunkt kräver det särskilda motiveringar, annars sänker det svarets värde, eftersom man i uppgiften specifikt frågar efter examinandens egen uppfattning.

Svaret på delfråga 3.4. är en essä och alla de dimensioner som nämns i bedömningstabellen ovan ska beaktas i bedömningen.

I ett svar värt 3 poäng presenterar examinanden någon form av utvärdering av åtminstone ett argument diskussionsdeltagarna använder, och redogör för sin egen ontologiska ståndpunkt.

I ett svar värt 5 poäng utvärderar examinanden på ett adekvat sätt åtminstone två av de argument diskussionsdeltagarna använder, och redogör för sin egen ontologiska ståndpunkt samt motiverar den.

I ett svar värt 8 poäng har examinanden granskat och träffande utvärderat nästan alla argument som framförs i diskussionen. Utvärderingen är antingen särskilt förtjänstfull – exempelvis så att den beaktar argumenten för de andra ståndpunkterna också som en kritik av den egna ståndpunkten – eller så lyckas den koppla de olika ståndpunkterna till diskurser inom den filosofiska traditionen. Den egna ontologiska ståndpunkten framläggs följdriktigt och motiveras på ett mångdimensionellt sätt.

4. Ett etiskt problem Högt bland Saarijärvis moar (20 p.)

I GLP2003 ansluter sig uppgiften till kursen Filosofisk etik (FI2) och dess innehåll "tillämpande och normativ etik angående moralfrågor" samt "grunden för olika moraliska värderingar och normer, moralens förhållande till rätt och religion, förnuftets och känslornas andel i moralisk övertygelse". I GLP2015 ansluter sig uppgiften till kursen Etik (FI2) och dess innehåll "moral samt normativ och tillämpad etik i moralfrågor; grunderna i dygd-, konsekvens-, kontrakts-, rättighets- och pliktetik" samt "etik och individens moraliska beslut: mänskliga relationer och livsval". I båda grunder för läroplanen anknyter uppgiften också till kursen Samhällsfilosofi (FI3/FI4) och dess innehåll som behandlar samhällelig rättvisa och legitimeringen av ägande.

Den smärtsammaste episoden under Finlands hundraåriga historia som självständig stat är inbördeskriget 1918. De skeenden som ledde fram till kriget skildras i Timo Koivusalos film som bygger på Väinö Linnas roman *Högt bland Saarijärvis moar*. Kunskap om romanen, filmen eller den historiska situationen kan ge examinanden tilläggsmaterial för att besvara uppgiften. I centrum för uppgiften står emellertid Lauri Salpakaris individuella etiska dilemma. Hans fru som är av högre stånd vill trygga sin livsstil och exempelvis garantera barnen utbildning i Helsingfors, vilket kräver större inkomster av prästgården. Detta förefaller vara möjligt endast genom att ta ut flera skattedagar och till och med land ur Koskelas torp, även om det är klart att det är torparen själv som röjt odlingsmarken.

I materialet anknyter frågeställningen till ståndssamhället och torparfrågan. Dessa teman är inte längre aktuella, men ännu idag besitter många välbeställda finländare lagligen egendom som de behöver närmast för ett "överdådigt liv". Det moraliska berättigandet av laglig rätt och rättvisa är en mycket aktuell fråga – särskilt i ett globalt perspektiv.

Salpakaris överväganden påverkas av att han anser att Jussi Koskela är torpets rättmätiga ägare, eftersom det mycket konkret är ett resultat av Koskelas eget arbete. Lockes och i synnerhet Marx teori om arbetets värde stöder denna syn. Även om det är möjligt, och ofta förtjänstfullt, att behandla samhällsfilosofiska frågor i ljuset av materialet, krävs detta inte i svaret. En alltför omfattande diskussion kring samhällsfrågor riskerar driva bort från uppgiftens egentliga fokus. Väsentligt är att Salpakari uppfattar det som klart fel att ta ut mera egendom ur Koskelas torp, något som även kommer till synes i att han skjuter skulden för det hela på kyrkorådet. Detta förefaller vara Salpakaris personliga ståndpunkt ("det är olämpligt"), men han förefaller också anse att det strider mot den kristna etiken att prästgården utnyttjar sin äganderätt för att upprätthålla en hög levnadsstandard.

Å andra sidan påverkas Salpakaris överväganden av aspekter förknippade med hans familj och parförhållande. Han kan tänkas ha en skyldighet att trygga att hans makas och barns levnadsstandard åtminstone inte blir mycket lägre än makans tidigare levnadsstandard. Det är bra att notera att det mellan Salpakari och hans fru förefaller råda en genuin etisk oenighet. Till skillnad från Salpakari hävdar hustrun, som beskrivs som en representant för de högre socialklasserna, att hon anser den juridiska rätten vara rättvis, trots att den upprätthåller samhällelig ojämlikhet.

I svaret kan man väl utnyttja den normativa etikens teorier. I GLP2015 nämns hela fem sådana: dygd-, konsekvens-, kontrakts-, rättighets- och pliktetik. En mekanisk genomgång av dem alla är inte en merit, och det är inte alldeles enkelt att tillämpa någon av dem.

I dygdetiken är rättvisa en central dygd, och att ta Koskelas land förefaller bryta mot den. Dygdetiken förutsätter emellertid någon form av ideal för en god människa, och största delen av de ideal som har förekommit i idéhistorien har inte sett människor som jämlika i fråga om fördelar och ägande. Värdighet och hög utbildning har exempelvis ofta setts som dygder hos adels- och prästerskapsstånden, och de förutsätter att dessa stånd berättigat fått utnyttja frukterna av andras arbete. Ur perspektivet för dagens dygdetik kan visserligen rättvisa lyftas fram som den viktigaste faktorn, varvid Salpakaris beslut inte kan värdesättas etiskt.

Samma spänning kan ses inom pliktetik. Salpakari har olika plikter som äkta hälft, familjefar, kyrkoherde och människa. Båda formuleringarna av Kants kategoriska imperativ leder troligen till en plikt att respektera att torpets mark tillhör Jussi Koskela.

I fråga om konsekvensetik är situationen komplicerad. Inte ens beslutets direkta följder beskrivs i materialet. De indirekta följderna kan emellertid ha varit till och med mycket dramatiska. Salpakaris beslut är en av de faktorer som leder till att söner Koskela strider för den röda sidan. Av Jussis söner överlever bara en kriget, efter fångläger och en dödsdom som omvandlas till fängelse.

Rättighetsetiken kan tänkas ge Salpakari rätten att utnyttja sin egendom. I en ren rättighetsetik bygger rättigheterna på vad rättighetsinnehavaren är – exempelvis bygger de mänskliga rättigheterna på att innehavaren av rättigheterna är människa. Ur detta perspektiv kan torparsystemet förefalla stå i strid med grundläggande rättigheter varvid en äganderätt som bygger på systemet är etiskt tvivelaktig.

I kontraktsetiken är det givetvis väsentligt att avtal hålls, och därför förefaller det oetiskt att Salpakari ändrar åsikt. Man måste emellertid notera att det i materialet – till skillnad från i själva filmen – inte direkt visas att ett avtal har ingåtts. Kontraktsetiken poängterar att moralen bygger på kontrakt mellan på något sätt jämlika, rationella aktörer. Detta gäller på olika sätt de former av kontraktsetik som representeras av både David Gauthier och John Rawls. Utifrån denna grund förefaller det omoraliskt att bryta mot ett avtal, även om ett orättvist samhälle skulle ge en laglig möjlighet till det.

I en etisk bedömning av Salpakaris situation är det möjligt att utnyttja begreppet supererogatoritet. Att låta bli att ta för sig av Koskelas torp vore visserligen etiskt berömvärt, men går utanför vad man på moraliska grunder kan kräva. Detta kunde vara en ståndpunkt som vinner gehör även idag. Den kunde understödjas av många av de ekonomiskt privilegierade som tänker på samma sätt som frun i filmklippet, och som inte anser att kännbar ekonomisk ojämlikhet är orättvis. Man bör notera att även om examinandens i sin utvärdering kan komma fram till olika slags resultat så ska utvärderingen bygga på en analys som beaktar de etiskt relevanta faktorerna.

Svaret på uppgiften är en essä och alla de dimensioner som nämns i bedömningstabellen ovan ska beaktas i bedömningen.

I ett svar värt 5 poäng lyfter examinandens fram några faktorer som inverkar på Salpakaris överväganden och presenterar någon form av utvärdering.

I ett svar värt 10 poäng analyserar examinandens de faktorer som inverkar på Salpakaris överväganden ur ett genuint etiskt perspektiv och utvärderar hans beslut etiskt.

I ett svar värt 15 poäng är examinandens analys mångsidig och utnyttjar etikens begreppsapparat. Examinanden lägger fram en etiskt motiverad utvärdering av beslutet.

För att nå toppoäng ska examinandens analysera Salpakaris agerande på ett djuplodande sätt ur olika etiska och praktiska perspektiv. Examinanden motiverar sin egen utvärdering, som följdriktigt följer ur analysen, med hjälp av etikens begrepp.

5. Äkta och falskt (20 p.)

I GLP2003 anknyter uppgiften till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI3) och dess innehåll "metafysikens centrala frågor och begrepp". I GLP2015 gäller den motsvarande innehåll i kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (FI4). Uppgiftens tema har också kopplingar till kursen Samhällsfilosofi (GLP2003 FI4, GLP2015 FI3).

I uppgiften dryftar man relationen mellan äkta och falskt med hjälp av två experiment och på ett allmänare plan. Att definiera begreppet äkta är ett utmanande filosofiskt problem som man kan angripa ur olika synvinklar. Uppgiftens första del visar på ett sätt på vilket man kan särskilja två faktorer som definierar äkthet. Sedeln är en förfalskning eftersom sedlars äkthet inte bara bygger på fysiska egenskaper utan på deras institutionella äkthet. En sedel är äkta om och endast om den är tryckt av statens officiella sedeltryckeri. Avgörande är därmed vem som har rätt att tillverka sedeln. I målningens fall bygger äktheten på dess upphovsman och på att hans verk är unikt. Leonardo da Vinci målade *Mona Lisa*, som är ett unikt arbete. Även den mest fulländade kopia är bara en kopia, exempelvis för att den är målad utifrån en bild, inte av den verkliga modellen. Inte ens Leonardo kunde måla en ny äkta *Mona Lisa*, utan endast den ursprungliga målningen är äkta.

Frågan om äkthet och betydelsen hos begreppet äkthet har knappast behandlats i gymnasietts filosofi. Därmed är den filosofiska granskningen av skillnaden mellan äkta och falskt i deluppgift 5.2. inte knuten till någon särskild teori eller synvinkel, utan den erbjuder möjligheter till en mer generell filosofisk diskussion. Troligtvis är den enklaste infallsvinkeln att utgå från fallet i deluppgift 5.1. och notera att man med äkthet avser olika saker i olika fall. Äkthet skulle därmed vara ett kontextbundet begrepp. En förfalskning kan i alla bemärkelser av äkta förstås som en kopia som framställs som äkta. Vidare kan man hävda att det som i en given gemenskap anses vara äkta beror på rådande praxis och värderingar inom denna gemenskap. Frågan om någots äkthet är också nära kopplad till frågan om vad som gör detta något till vad det är. Förfalskade pengar är i en institutionell betydelse inte alls pengar, eftersom de saknar det av samhället erkända bytesvärdet, men någon kan ändå missta dem för ett medel för utbyte, och använda dem för det syftet. En förfalskad *Mona Lisa* kan emellertid enligt någon konstuppfattning vara ett äkta konstverk, även om den inte är den äkta *Mona Lisa*. Det är givetvis möjligt att närma sig äkthet ur ett absolut perspektiv, men det kan vara svårt att motivera en sådan ståndpunkt eftersom de olika formerna av äkthet förefaller vara kontextbundna. Äkthet kan också diskuteras i en mänsklig kontext ur perspektivet för ett autentiskt varande eller mot en existentiell bakgrund, men ett bra svar fokuserar inte uteslutande på detta. Svaren på både deluppgift 5.1. och deluppgift 5.2. är essäer, och alla de dimensioner som nämns i bedömningstabellen ovan ska beaktas.

5.1.

I ett svar värt 3 poäng lägger examinandan fram några relevanta observationer om varför sedeln eller målningen är en förfalskning.

I ett svar värt 5 poäng lägger examinandan fram rimliga motiveringar till varför båda fallen är förfalskningar.

Ett svar värt 8 poäng utgör en följdriktig helhet där examinandan förmår analysera varför både sedeln och målningen är förfalskningar. I svaret framgår klart hur institutionell äkthet skiljer sig från unik äkthet.

5.2.

I ett svar värt 3 poäng ger examinandena någon form av ståndpunkt om vad äkthet innebär.

I ett svar värt 5 poäng visar examinandena att hen förstår att frågan är utmanande och komplex. Examinanden förmår definiera en meningsfull infallsvinkel för sitt svar och kan kombinera sina ståndpunkter med rimliga motiveringar.

Ett svar värt 8 poäng utgör en följdriktig helhet där begreppet äkthet och dess relation till förfälskning behandlas mångsidigt och genom klar argumentation.

6. *Liberalism, marknadsekonomi och offentlig makt (20 p.)*

I GLP2003 ansluter sig uppgiften till flera delar av innehållet i kursen Samhällsfilosofi (FI4), bland annat samhällelig rättvisa och berättigandet av samhällsordningen. Vad gäller politisk filosofi anknyter den till liberalismens grundtankar och dagens tolkningar av den. I kursen Samhällsfilosofi (FI3) i GLP2015 nämns utöver detta även explicit "arbetsfördelning, ekonomi och välfärd, legitimering av ekonomiska verksamhetsprinciper och ägande".

Dokumentären beskriver huvuddragen i de utdragna samhälleliga och ekonomiska processer som ligger bakom finanskrisen. Välfärdstaternas tillkomst kopplas till den stora depressionen på 1930-talet och till andra världskriget, samt till den keynesianska ekonomiska politiken som betonar reglering och övervakning av marknaden samt en stor roll för den offentliga makten i den ekonomiska politiken. Enligt Paul Krugman skedde det på 1970-talet en politisk vändning mot höger. Detta medförde bland annat att attityderna till välfärdsstaten och liberalismen blev negativare. I USA kulminerade detta i ett yttrande i Reagans installationstal (20.1.1981): "I den nuvarande krisen är regeringen inte lösningen på våra problem, regeringen är problemet." Klippet ur dokumentären avslutas med det yttrandet. Av intervjun och uppgiftstexten framgår det att Krugman är en anhängare av välfärdsstaten och att han motsätter sig den trend Reagan personifierar, och håller den skyldig bland annat för finanskrisen som började år 2007. Även om examinandena inte får se intervjun i sin helhet blir motsättningen uppenbar mellan å ena sidan den liberalism Krugman beskriver och representerar, å andra sidan Reagans politik.

Utgångspunkten för uppgiften är att examinandena ska förstå att även Reagan representerar liberalismen. Det väsentliga är att kunna koppla materialets politiska kontext till den samhällsfilosofiska diskursen under den senare hälften av 1900-talet, där John Rawls (1921–2002) socialliberalism som försvarar välfärdsstaten har tävlat mot Robert Nozicks (1938–2002) libertarianism som motsätter sig den. Krugman hör klart till det socialliberalistiska lägret, Reagan till det libertarianistiska. Dokumentären som helhet förhåller sig positivt till den reglering som den offentliga makten utövar och presenterar dess alternativ som en mardröm, som dess förespråkare antas stöda bara för att gynna de rika. I samhällsfilosofin har libertarianismen emellertid ingalunda varit någon förringad ståndpunkt, och den har fått kraftigt stöd bland annat av ekonomen Friedrich von Hayek (1899–1992). Termen libertarianism som används i samhällsfilosofin ligger nära termen nyliberalism, så som den används i media och i vardagspråket. I svaret kan examinandena använda vilkendera termen som helst.

6.1.

Inom liberalismens olika inriktningar förhåller man sig på olika sätt till begränsningen av individens frihet och till den offentliga maktens roll. Inom samhällsfilosofin har libertarianismen försvarats framförallt med individens autonomi och frihet (t.ex. Hayek och Nozick). Staten har inte rätt att ingripa i en individs liv, företagsverksamhet eller egendom mer än det är nödvändigt för att trygga alla individers frihet och säkerhet. Att med skattemedel arrangera olika välfärdstjänster som utbildning och hälsovård, liksom också inkomstöverföringar, anses kränka individens frihet. Inom socialliberalismen anses däremot dessa åtgärder vara motiverade. Socialliberalismen stöder därmed välfärdsstaten. Välfärdsstaten har legitimerats särskilt med John Rawls tankar. Enligt honom är det berättigat att behandla individer på olika sätt, bland annat med olika skatteuttag, om det gynnar de sämst ställda i samhället (differensprincipen). Välfärdsstatens filosofiska värdegrund kan visserligen motiveras också utan hänvisning till Rawls, exempelvis med att de risker fattigdom medför måste beaktas, eller med kollektivt ansvar, altruism, solidaritet, jämlikhet och positiva rättigheter.

Svaret på delfråga 6.1. är en essä och alla de dimensioner som nämns i bedömningstabellen ovan ska beaktas i bedömningen. Det är naturligt att göra en jämförelse i beskrivningen, men uppgiften förutsätter det inte.

I ett svar värt 3 poäng lyckas examinandena i viss mån träffande karakterisera någondera formen av liberalism.

I ett svar värt 5 poäng beskriver examinandena i stora drag korrekt de inriktningar av liberalism som Krugman och Reagan representerar.

I ett svar värt 8 poäng beskriver examinandena korrekt de inriktningar av liberalism som Krugman och Reagan representerar, och lyckas koppla dem till den samhällsfilosofiska diskussionen om liberalism.

6.2.

Ett naturligt sätt att granska frågan om förhållandet mellan marknadsekonomi och den reglering som den offentliga makten utövar är att göra det i ljuset av Nozicks libertarianism och Rawls socialliberalism. Granskningen kan naturligtvis också utvidgas i riktning mot den socialistiska, anarkistiska eller konservativa samhällsfilosofin. Reagan lyckades bland sina anhängare samla såväl de konservativa som de libertarianistiska strömningarna, även om libertarianismen ideologiskt på sätt och vis ligger närmare anarkismen. I sitt samhällsfilosofiska huvudverk *Anarchy, State & Utopia* som utkom år 1974 (svensk översättning *Anarki, stat och utopi*, Margareta Eklöf, 2001) argumenterar Nozick mot anarkisterna för att staten är nödvändig. Anarkism innebär ett så stort steg i den libertarianistiska riktningen att man inte längre kan tala om liberalism. Motsvarande steg som leder ut ur liberalismen i riktning mot socialliberalismen leder till socialism.

Den centrala frågan gäller legitimeringen av den reglering som den offentliga makten utövar. De teoretiska argumenten kan anknyta exempelvis till människosynen eller frihetsuppfattningen, eller till synen på rättvisa. Utmärkande för liberalismen är framhävandet av frihet. Hos Nozick handlar det uteslutande om negativ frihet, medan det hos Rawls också framträder en tolkning av positiv rättvisa. I fråga om människosynen betonar liberalisterna individen, men också någon form av reglering, och därmed en mer realistisk människosyn än den en del socialister och de flesta anarkister förespråkar. Argumentet om incitament, som också förkommer i intervjun, anknyter till människosynen. Libertarianisterna hävdar att människor inte anstränger sig om de inte därmed vinner någon nytta för sig själva. Liksom Krugman försöker socialliberalisterna ofta kullkasta detta påstående på empiriska grunder. I fråga om rättvisa ser libertarianisterna ingen godtagbart sätt att ändra på den rådande situationen, medan Rawls framhäver en begränsad utjämning där ojämlikhet är godtagbar endast om den gynnar dem som har det sämst ställt (den så kallade differensprincipen).

Den mest kritiska frågan i politiken, och i viss mån inom samhällsfilosofin, blir ofta den om marknadens förmåga att fungera utan större reglering än avstående från våld. Libertarianisterna utgår från att marknaden kan fungera på detta sätt. Som stöd för denna tanke hänvisar de exempelvis ofta till Adam Smiths (1723–1790) tanke om ”den osynliga handen”, även om Smith själv står närmare socialliberalismen. Socialliberalistiska tänkare är mycket mer benägna att lyfta fram denna fråga och framför ofta, liksom Krugman i intervjun, att libertarianisterna egentligen inte ens själva tror på sitt påstående. En möjlighet att utreda saken är att fokusera på något exempelfall. Då erbjuder finanskrisen som nämns i uppgiftstexten en klar utgångspunkt. Krugman och många andra socialliberala ekonomer hävdar att finanskrisen förorsakades av bristande offentlig reglering och tillsyn i den amerikanska finanssektorn. Då investeringsbankerna inte reglerades av samma solvensregler som de traditionella depositionsbankerna kunde de i sin kreditgivning ta risker som inte längre var under deras kontroll. Enligt Krugman visar detta att det i en oreglerad investeringsbanksverksamhet och mer allmänt i marknadsekonomi inte finns tillräckliga interna mekanismer för att förhindra att motsvarande kriser uppstår. Marknaden fungerar alltså inte effektivt och ändamålsenligt utan extern, offentlig reglering. Därför måste den offentliga makten sätta gränser för marknadsekonomin. Examinanden kan i sin utvärdering argumentera för Krugmans ståndpunkt eller mot den. Det väsentliga är att utvärdera argumenten för och emot en reglering av marknaden. Andra exempel utöver finanskrisen kan vara lagar mot karteller och monopol, tullar, importkvoter, statsstöd, minimilöner, beskattning, produktsäkerhet eller exempelvis butikernas öppethållningstider.

Svaret på delfråga 6.2. är en essä och alla de dimensioner som nämns i bedömningstabellen ovan ska beaktas i bedömningen.

I ett svar värt 3 poäng kan examinandem lägga fram några relevanta synpunkter på förhållandet mellan den reglering som staten utövar och marknadsekonomin.

I ett svar värt 5 poäng behandlar examinandem på ett mångsidigt sätt förhållandet mellan marknadsekonomin och den reglering som den offentliga makten utövar, och lägger fram åtminstone ett träffande argument för eller mot reglering.

I ett svar värt 8 poäng utvärderar examinandem på ett mångsidigt och följdriktigt sätt de argument som framlagts för och emot en reglering av marknaden, samt utnyttjar den samhällsfilosofiska begreppsapparaten i sin utvärdering.

Del II

7. *Konsekvenser och skyldigheter i republikens presidents tal (30 p.)*

I GLP2003 anknyter uppgiften till kursen Filosofisk etik (FI2) och dess innehåll "tillämpande etik" och "grunderna för [...] konsekvens- och pliktetiken". Många mål för och innehåll i kursen Samhällsfilosofi (FI4), särskilt innehållet "olika avtal och deklARATIONER om de mänskliga rättigheterna", är också relevanta för svaret. I GLP2015 anknyter uppgiften i stora drag till samma innehåll i kurserna Etik (FI2) och Samhällsfilosofi (FI3). Skillnaden är att de mänskliga rättigheterna inte längre ingår i den senare i GLP2015. Det för uppgiften relevanta innehållet är i stället "nationalstater och det globala perspektivet".

Flyktingkrisen, liksom de utmaningar och kriser vi ofta möter i vardagen, innebär eldprov för våra etiska värderingar och principer. Har vår etiska diskussion varit tillräcklig för att erbjuda riktlinjer för vårt agerande, eller har det uteslutande handlat om att upprepa accepterade och inlärdade fraser? Om vårt etiska tänkande är motsägelsefullt och vi inte har förbundet oss att agera enligt det kan vi i ett pressat läge komma att handla oetiskt.

7.1.

Rydenfelt plockar ur Niinistö's tal ut ett stycke där plikter och följder ställs som grund för handlingar, i detta fall för politiska beslut som gäller behandlingen av flyktingar. På detta sätt granskar Rydenfelt motsättningen i ljuset av konsekvens- och pliktetiken. Rydenfelt bedömer att Niinistö's motsättning mellan förpliktelser och konsekvenser är skenbar. Kärnan i hans argument är att det har positiva konsekvenser att hålla fast vid förpliktelserna, både för människorna och för de europeiska värderingarnas fortlevnad. Svaret på delfråga 7.1. är en essä och alla de dimensioner som nämns i bedömningstabellen ovan ska beaktas i bedömningen.

I ett svar värt 3 poäng lägger examinandan fram några korrekta observationer om Rydenfelts tolkning och utvärdering.

I ett svar värt 5 poäng framgår det att Rydenfelt fokuserar på ett visst etiskt stycke i Niinistö's tal, och att han anser Niinistö's motsättning vara skenbar.

I ett svar värt 8 poäng gör examinandan en följdriktig och mångsidig analys av Rydenfelts tolkning och utvärdering.

7.2.

Rydenfelt hävdar att det i många etiska problemsituationer i grund och botten handlar om att definiera vilken vikt man lägger på konsekvenser och skyldigheter i relation till varandra. Som en kritik av tesen är det bra att notera att det i dagens etik finns beaktansvärda alternativ, exempelvis dygdetiken, till de teorier som betonar dessa två begrepp, konsekvens- och pliktetiken. Rydenfelt argumenterar för att det leder till goda konsekvenser att följa etiska förpliktelser. Då uppstår inte motsättningen "vad är viktigare, skyldighet eller konsekvenser".

Rydenfelt och Niinistö är ense om att internationella avtal förpliktar de europeiska staterna att bevilja asyl till nödlidande och förföljda människor. Enligt dem bör man hålla fast vid sådana avtal. Rydenfelt och Niinistö förefaller emellertid vara av olika åsikt om huruvida dessa avtal även kräver att vi tar emot personer som är ute efter en högre levnadsstandard eller tryggare miljö. Niinistö utgår från att avtalen gör det då han hävdar: "Nu kan vi inte hjälpa dem som söker något bättre eller känner att de har en svår situation eller framtid i sitt eget land." Detta är den grundläggande orsaken till att Niinistö ber oss begrunda om det är förnuftigt att följa avtalen i den rådande situationen. Rydenfelt bestrider denna utgångspunkt: "Inget avtal förutsätter att Finland beviljar uppehållstillstånd till personer som endast söker ett bättre liv." Därför hävdar Rydenfelt att Niinistös motsättning mellan avtalens förpliktelser och konsekvenser är skenbar. Även om examinandena inte förutsätts kunna lösa oenigheten utan noggrannare kunskap om avtalens innehåll måste examinandena visa att hen förstår att Rydenfelts motargument är relevant. Niinistö lyckas inte i sitt tal visa varför man i detta läge borde ge avkall på avtalen. I egenskap av republikens president kan Niinistö nog antas vara mycket väl insatt i avtalens innehåll, så det är möjligt att han i detta fall driver någon viss politisk linje. Därmed ställer Rydenfelt Niinistö inför ett motargument som måste tas på allvar: "De europeiska värdena och de nödlidande hotas inte av invandrarna, utan av dem som är beredda att ge avkall på våra värden på grund av rädsla, hat eller populism." Rydenfelt nämner i detta sammanhang inte pengar, men de kostnader flyktingarna ger upphov till är säkert en orsak till att de politiska beslutsfattarna och deras väljare kunde tänkas önska ge avkall på sina värden.

Examinanden kan försvara eller angripa Rydenfelts tes. Eftersom uppgiften ber om en utvärdering krävs det i ett bra svar goda motiveringar om frågan lämnas öppen. Svaret på delfråga 7.2. är en essä och alla de dimensioner som nämns i bedömningstabellen ovan ska beaktas i bedömningen.

I ett svar värt 3 poäng lägger examinandena fram några synpunkter som visar att hen förstår vilken betydelse det har att väga konsekvenser och skyldigheter mot varandra då man löser etiska problemsituationer.

I ett svar värt 5 poäng lägger examinandena fram en utvärdering av frågan, som visar att examinandena förstår både Rydenfelts tes och vilken betydelse det har att väga konsekvenser och skyldigheter mot varandra då man löser etiska problemsituationer.

I ett svar värt 8 poäng ger examinandena en följdriktig och mångsidig utvärdering av Rydenfelts tes. I svaret har texten i utdraget analyserats noggrant och frågan om att väga konsekvenser mot skyldigheter har kopplats till den filosofiska traditionen.

7.3.

Att hålla fast vid avtal är en etiskt förpliktande princip. Ännu mer central med avseende på de europeiska värdena är tanken om att människovärdet och dess trygghet står bakom människorättsavtalen. Ur ett etiskt perspektiv är dessa avtal synnerligen förpliktande. De har dessutom skapats för att skydda människor precis i mycket svåra omständigheter. Med tanke på deras förpliktande karaktär är det en problematisk fråga vem avtalen förpliktar. De har i regel ingåtts mellan stater, och det är inte uppenbart i vilken mån institutioner som stater kan vara moraliska agenter. Stater förefaller bindas snarare av förpliktelser av juridisk art, där påtryckningar från andra stater eller från det internationella samfundet i sista hand fungerar som sanktioner. Det etiska ansvaret faller utifrån de flesta filosofiska teorier i sista hand på enskilda politiska beslutsfattare.

Svaret på delfråga 7.3. är en essä och alla de dimensioner som nämns i bedömningstabellen ovan ska beaktas i bedömningen.

I ett svar värt 3 poäng lägger examinandena fram någon meningsfull synpunkt på de internationella människorättsavtalens etiskt förpliktande natur.

I ett svar värt 5 poäng diskuterar examinandena utifrån flera meningsfulla synpunkter de internationella människorättsavtalens etiskt förpliktande natur.

I ett svar värt 8 poäng diskuterar examinandena följdriktigt, mångsidigt och kritiskt de mänskliga rättigheternas förpliktande natur med hjälp av den filosofiska etikens begreppsapparat.

8. Skillnaden mellan mening och betydelse (30 p.)

I GLP2003 ansluter sig uppgiften till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI3), särskilt till dess innehåll "att veta, förstå och tolka" samt "grunderna i argumentation och härledning". I GLP2015 behandlas argumentation i kursen Introduktion i filosofiskt tänkande (FI1), men den mer krävande semantiken som förekommer i uppgiften kan snarare komma fram i kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (FI4), även om dess innehåll kring förklaring och förståelse tas upp i en mycket tydligt vetenskapsfilosofisk kontext, och uppgiften snarast berör innehållet "uppfattning och gestaltning av verkligheten".

Ett av de viktigaste syftena med Freges essä var att visa att åtminstone de flesta språkliga uttryck måste ha både en mening och en betydelse. Ett påståendes mening är den tanke vi kopplar till det, medan påståendets betydelse är dess sanningsvärde. Av detta följer att alla sanna påståenden har samma betydelse, det vill säga sant, och alla falska påståenden på motsvarande sätt har samma betydelse, nämligen osant eller falskt. Freges insikt kompletterar den klassiska definitionen av kunskap genom att lyfta fram frågan om vad det betyder då vi säger att en uppfattning är sann. S kan veta något endast då hen har en tanke som är satsens mening. Denna mening kan emellertid inte vara beroende av det att tanken har ett sanningsvärde, för av det följer att fiktiva tankar är meningslösa. Sanningsvärdet är enligt Frege en egenskap hos betydelsen och inte hos meningen.

Svaren i deluppgifterna är kortfattade och det är möjligt att nå fulla poäng med korta och exakta svar.

8.1.

Som exempel duger alla fall där två ord – ett egennamn, ett uttryck eller en sats – refererar till samma objekt. Sådana fall är exempelvis "varg" och "gråben", som refererar till samma djur, eller uttryck som "Englands långvarigaste regent" och "den framlidna prinsessan Dianas tidigare svärmor", som refererar till samma person. Bra exempel finns också inom matematiken, exempelvis " $3 \cdot 4$ ", " $5+7$ " och " 12 ", som alla har samma betydelse. Av den sista meningen i materialet framgår att också satser har mening och betydelse. Exempelvis har påståendena "Finland är en republik" och "Sverige är en monarki" samma betydelse eftersom de är sanna påståenden, men de har olika mening.

3 poäng ges för ett träffande exempel eller för ett exempel som går i rätt riktning och som kompletteras av någon form av förklaring som visar att examinandena har förstått frågan rätt.

5 poäng ges för ett träffande exempel och en förklaring som visar att examinandena har förstått distinktionen.

8.2.

Det är fråga om en giltig slutledning. Det handlar om principen att uttryck som betyder samma sak kan ersättas med varandra. Principen tillämpas ofta exempelvis i matematiken. Freges insikt gäller precis det fall som behandlas i följande delfråga, nämligen att principen inte gäller i kontexter som berör kunskap eller i andra motsvarande kontexter.

3 poäng ges för att inse att slutledningen är giltig, förutsatt att förklaringen inte visar att svaret bygger på en felaktig härledning eller en gissning.

5 poäng ges för att inse att slutledningen är giltig och för en motivering som visar att examinandena förstår varför så är fallet.

8.3.

Slutledningen är inte giltig eftersom Aftonstjärnan och Morgonstjärnan har olika mening, vilket också konstaterats i textutdraget. S kan veta att Morgonstjärnan är en kropp som belyses av Solen, utan att veta att Morgonstjärnan och Aftonstjärnan har samma betydelse, det vill säga att de refererar till samma objekt, och att detta objekt är en himlakropp som belyses av Solen, nämligen Venus. För att slutledningen ska vara giltig borde den andra premissen ha formen "S vet att Aftonstjärnan är Morgonstjärnan".

3 poäng ges för att inse att slutledningen inte är giltig, förutsatt att förklaringen inte visar att svaret bygger på en felaktig härledning eller en gissning.

5 poäng ges för att inse att slutledningen inte är giltig och för en motivering som visar att examinandena förstår varför så är fallet.

8.4.

Enligt Freges synsätt är det inte möjligt att två eller flera språkliga uttryck har samma mening men olika betydelse. För att uttrycken ska ha samma mening måste de vara fullständigt synonyma, det vill säga uttrycka och betyda samma sak. Då kan betydelsen så som Frege definierar den – det som uttrycket refererar till – inte vara olika.

3 poäng ges för ett korrekt svar, förutsatt att förklaringen inte visar att svaret bygger på en felaktig härledning eller en gissning.

5 poäng ges för ett korrekt svar och en förklaring som visar att examinandena förstår varför så är fallet.

8.5.

Det fiktiva påståendet "Väinämöinen byggde en kantele av en gäddas käkben" har helt uppenbart en mening, eftersom det är en logiskt sett korrekt uppbyggd proposition. Det är oklart om påståendet har en betydelse eftersom det är oklart om propositionens subjektterm har en betydelse. Subjekttermens betydelse är oklar eftersom Väinämöinen är en fiktiv figur, känd genom nationaleposet *Kalevala*. Även om fiktiva figurer kan anses existera på något sätt är det ingalunda uppenbart på vilket sätt de existerar. Därför är det inte klart på vilket sätt man kan referera till dem på något entydigt sätt. Examinanden behöver inte veta att en propositions betydelse enligt Frege är dess sanningsvärde. Frågan om huruvida en fiktiv proposition har en betydelse gäller, så förstådd, huruvida den har ett sanningsvärde.

3 poäng ges för en träffande diskussion kring antingen påståendets mening eller kring dess betydelse.

5 poäng för en träffande diskussion som förklarar varför påståendet klart har en mening och varför dess betydelse är oklar.

9. Orlando (30 p.)

I GLP2003 anknyter uppgiften till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI3), och särskilt till dess innehåll "metafysikens centrala frågor och grundbegrepp", och kursen Samhällsfilosofi (FI4), särskilt dess innehåll "kön och könsroller". I GLP2015 anknyter uppgiften till kursen Samhällsfilosofi (FI3) och dess innehåll "genus och könsroller". I kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (FI4) nämns utöver det generella innehållet "metafysikens centrala frågor och begrepp" separat "entiteter och egenskaper".

I Virginia Woolfs och Sally Potters berättelser om Orlando finns flera drag som är fysiskt omöjliga. Ingen kan leva så länge som Orlando, eller byta kön över en natt, som Orlando beskrivs göra. Uppgiften gäller emellertid inte i första hand den fysiska utan den begreppsliga möjligheten, och det är väsentligt att examinanden inser detta. Identitet ska i denna uppgift förstås som ett metafysiskt och inte ett psykologiskt begrepp, men särskilt i deluppgift 9.1 kan examinanden också diskutera människoindividens personliga identitets permanens och föränderlighet.

9.1.

Examinanden kan välmotiverat vara av samma åsikt som Woolf eller av annan åsikt än hon om att en växling av kön inte förändrar en person till en annan. Genom filosofins historia har kön oftast setts som en accidentiell egenskap. Platon poängterade den essentiella likheten mellan kvinnors och mäns själar. Även Aristoteles ansåg att båda könen hör till samma art och är olika varandra bara i att kvinnan är mindre fulländad än mannen. Tanken om en essentiell skillnad mellan könen är rätt ny och härstammar framför allt ur 1800-talets medicinska och psykologiska diskurser. Idag anser en del (men inte alla) psykoanalytiska tänkare att kvinnors och mäns könsidentiteter är essentiellt olika. Det är viktigt att notera att även om kön skulle vara en essentiell egenskap följer det inte därav att denna egenskap måste vara i grunden biologisk. Könsskillnaden kan också i grund och botten vara metafysisk eller utgöra en del av språkets nödvändiga strukturer.

I ett svar värt 3 poäng lägger examinandan fram någon filosofisk motivering för eller emot Woolfs uppfattning.

I ett svar värt 5 poäng analyserar examinandan Woolfs uppfattning och visar att hen förstår hur frågan är kopplad till huruvida man ser könet som en accidentiell eller en essentiell egenskap. Svaret kan utvidgas exempelvis med en diskussion kring hur den filosofiska frågan om ett väsens identitet är kopplad till upplevelsen av könsidentitetens permanens eller föränderlighet.

I ett svar värt 8 poäng visar examinandan klart att hen förstår begreppen accidentiell och essentiell egenskap samt identitet, och förmår tillämpa dem med filosofisk precision för att analysera Woolfs påstående. Svaret kan utvidgas exempelvis med en diskussion om hur dessa begrepp belyser dagens diskussion om transsexualitet. I ett svar värt toppoäng kombineras en insiktsfull tillämpning av den filosofiska begreppsapparaten med kunskap om den samhälleliga diskussionen kring könsidentiteter.

Svaret på delfråga 9.1. är en essä och alla de dimensioner som nämns i bedömningstabellen ovan ska beaktas i poängsättningen.

9.2.

Egenskaper som kan förändras utan att ett väsens identitet förändras kallas accidentiella eller tillfälliga egenskaper. Traditionellt har man tänkt att exempelvis ett väsens position är en sådan egenskap. Ett väsen kan förflytta sig utan att det förändras till ett annat väsen. Syftet med Descartes berömda vaxexempel är att visa att en vaxbits alla förnimmbara egenskaper som färg, doft, form och hårdhet kan förändras utan att vaxbiten blir ett annat väsen. Accidentiella egenskaper skiljer sig därmed från nödvändiga egenskaper som ett väsen inte kan förlora utan att förändras till ett annat. I Descartes metafysik är utsträckning ett materiellt väsens enda nödvändiga egenskap.

Svaret på delfråga 9.2. är en essä och alla de dimensioner som nämns i bedömningstabellen ovan ska beaktas i poängsättningen.

I ett svar värt 3 poäng ger examinandan ett exempel på en egenskap som kan förändras utan att ett väsen förändras till ett annat.

I ett svar värt 5 poäng ger examinandan ett träffande exempel på en egenskap som kan förändras utan att ett väsen förändras till ett annat och motiverar varför denna egenskap är accidentiell i relation till detta väsen.

I ett svar värt 8 poäng visar examinandan att hen förstår relationen mellan förändrade egenskaper och identitetens permanens som filosofisk fråga. Examinanden kan också diskutera vad förändrade egenskaper och identitetens permanens innebär för olika slags väsen, exempelvis för en människoindivid.

9.3.

En egenskap som är sådan att förändringar i den innebär att ett väsen som bär den förändras till ett annat kallas en nödvändig egenskap hos detta väsen. Vissa filosofer, bland annat Aristoteles, särskiljer som ett specialfall sådana nödvändiga egenskaper som definierar ett väsen och av vilka övriga nödvändiga egenskaper följer. Nödvändiga egenskaper i människans fall är exempelvis tvåbenthet, egenskapen att ha händer och talförmåga, medan essentiella egenskaper är rationalitet och djuriskhet, som på sätt och vis då de kombineras särskiljer människan dels från högre intelligenta väsen som inte är djur, dels från de övriga djuren som inte är intelligenta. Många filosofer har emellertid tänkt att ett väsen inte behöver någon enskild essentiell egenskap vars permanens garanterar permanensen hos väsendets identitet. Wittgenstein utvecklade begreppet familjelikhet för att visa att alla väsen som tillhör en viss klass inte behöver ha en enskild gemensam egenskap, utan klassen kan bildas genom familjelikhet: det finns ingen enskild egenskap som alla spel delar, men alla spel delar någon egenskap med något annat spel, och därmed har alla spel en familjelikhet med varandra. Denna tanke kan även tillämpas på ett enskilt väsens identitet: liksom ett långt rep bildas av kortare fibrer kan ett väsens alla egenskaper förändras med tiden, men väsendet förblir ändå det samma. Uppgiften kan alltså välmotiverat besvaras både jakande och nekande.

Svaret på delfråga 9.3. är en essä och alla de dimensioner som nämns i bedömningstabellen ovan ska beaktas i poängsättningen.

I ett svar värt 3 poäng besvarar examinandens den fråga som ställs i uppgiften antingen jakande eller nekande, och lägger fram någon motivering för sitt svar.

I ett svar värt 5 poäng visar examinandens att hen förstår förhållandet mellan nödvändiga eller essentiella egenskaper och ett väsens identitet. Examinanden lägger också fram någon filosofisk motivering till varför identitetens permanens förutsätter eller inte förutsätter sådana egenskaper.

I ett svar värt 8 poäng bygger examinandens utvärdering på en följdriktig och mångsidig granskning av förhållandet mellan nödvändiga eller essentiella egenskaper och ett väsens identitet. Examinanden kan exempelvis diskutera vilka mer omfattande metafysiska konsekvenser hans jakande eller nekande svar har. Examinanden kan också diskutera vad som följer av ett jakande eller nekande svar då det gäller någon viss typ av väsen, exempelvis en människoindivid.